

Franciszek Jakubczak

"Instytut Gospodarstwa Społecznego 1920-1944 : przyczynek do historii instytucji naukowo-społecznych w Polsce", Tadeusz Szturm de Sztrem, Warszawa 1959 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 14/1, 204-207

1960

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dza, że oddziaływanie na pacjenta środkami lekarskimi w wielu wypadkach okazuje się nie wystarczające. Należy leczyć nie tylko organizm, ale i psychikę. W tym punkcie autor porzuca rzeczowy ton naukowca i staje się apologetą Stowarzyszenia Anonimowych Alkoholików. Związek ten skupia nałogowców, którzy osiągnęli stan całkowitej deprecjacji społecznej, stracili dom, pracę i miejsce w społeczeństwie. W związku z tym nałogowiec odnajduje wiarę, że ktoś chce i może mu pomóc. Jednym z założeń Związku jest teza, że alkoholik może pomóc alkoholikowi; usiłując pomóc innym, alkoholicy sami utwierdzają się w trzeźwości. Anonimowi Alkoholicy poddają się kuracji odwykowej i terapii psychicznej.

Niewątpliwie założenia Związku opierają się na cennych obserwacjach psychologów i stosowanie niektórych metod mogłoby i na naszym terenie dać pozytywne rezultaty. Nie należy jednak przeceniać możliwości takiego stowarzyszenia, gdyż oddziaływać ono może jedynie na wąską grupę nałogowców całkowicie wyizolowanych ze społeczeństwa, a także opiera się na założeniu, że nałogowy alkoholizm spowodowany jest defektem psychiki.

W konkluzji autor stwierdza, że najważniejsza w zagadnieniu alkoholizmu jest terapia, a nie przyczyna nałogu. Autor uważa, że jedynie połączenie metod zaczerpniętych z medycyny, psychologii, religii i prawa może dać zadowalające rezultaty w walce z tą groźną chorobą społeczną.

Wydaje się, że książka ta powinna stać się lekturą dla wszystkich interesujących się problemami alkoholizmu. Znajdą oni tam sporo uwag o znaczeniu praktycznym.

Barbara Lobodzińska

INSTYTUCJE NAUKOWE

Tadeusz Szturm de Sztrem, *INSTYTUT GOSPODARSTWA SPOŁECZNEGO 1920—1944. Przyczynek do historii instytucji naukowo-społecznych w Polsce*, Warszawa 1959, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 284.

Monografia Tadeusza Szturm de Sztrema o Instytucie Gospodarstwa Społecznego ukazała się w stulecie urodzin Ludwika Krzywickiego (1859—1941) — rzeczywistego twórcy Instytutu i jego kierownika przez okres dwudziestu lat — i w przededniu przypadającego w styczniu 1960 roku czterdziestolecia istnienia Instytutu. Autor omawianej książki jest współzałożycielem Instytutu i jednym z najbliższych współpracowników Krzywickiego na terenie tej placówki.

Publikacja nosi wiele cech studium socjologicznego z zakresu powstawania i funkcjonowania instytucji społecznych. Podtytuł publikacji — określający ją jako przyczynek do historii instytucji naukowo-społecznych w Polsce — skłania do refleksji nad miejscem i rolą tego typu placówek w rozwoju nauki polskiej i nasuwa myśl o potrzebie opracowania analogicznych monografii placówek pokrewnych IGS-owi, takich chociażby, jak Polski Instytut Socjologiczny, Instytut Spraw Społecznych, Instytut Socjologii Wsi czy Muzeum Społeczne.

Monografia o Instytucie Gospodarstwa Społecznego składa się z czterech rozdziałów o niejednakowej objętości i wadze w konstrukcji książki. Krótki kilkunastoricowy rozdział pierwszy poświęcony jest początkom działalności Instytutu. Nieco większy rozdział drugi omawia przemiany charakteru Instytutu i krystalizowanie się jego form organizacyjnych w związku z objęciem kierownictwa tej placówki przez Ludwika Krzywickiego. Centralny, blisko dwustutronicowy rozdział trzeci kreśli dzieje Instytutu w okresie wyężonej pracy badawczej i wydawniczej; przedstawia również jego formy organizacyjne, w ramach

których ta praca przebiegała. Rozdział ostatni omawia pokrótce działalność nielegalnego Instytutu w okresie okupacji.

Instytut Gospodarstwa Społecznego powstał w styczniu 1920 r. jako autonomiczna sekcja przy Towarzystwie Ekonomistów i Statystyków Polskich. Twórcami nowej niezależnej placówki dążącej do skupienia pracowników naukowych, którzy badaniami swymi pragnęli by się przyczynić do naprawy ustroju społeczno-gospodarczego kraju, była grupa działaczy związanych ideowo z ruchem robotniczym. Założycielami Instytutu byli: Henryk Kołodziejski, Edward Maliszewski, Tadeusz Szturm de Sztrem i Włodzimierz Wakar. Kierownikiem Instytutu w ciągu pierwszego roku jego działalności był Włodzimierz Wakar. W tym okresie Instytut na zlecenie instytucji państwowych i społecznych podjął szereg opracowań i ogłosił kilka publikacji o charakterze publicystycznym dla celów propagandowych oraz zapoczątkował badania nad wydajnością pracy i zarobkami górników.

Właściwa krystalizacja oblicza ideowego Instytutu, form jego organizacji i zakresu zainteresowań nastąpiła z chwilą objęcia w marcu 1921 roku kierownictwa tej placówki przez Ludwika Krzywickiego. Dzięki temu, że na jego czele stanął wybitny uczony i znany działacz socjalistyczny, mógł Instytut związać ze sobą grono młodych ekonomistów i socjologów, stojących na pozycjach interesów świata pracy, stać się placówką bliską ruchowi robotniczemu oraz koncentrować swą działalność naukową i wydawniczą wokół nabrzmiałych problemów społecznych w ówczesnej Polsce.

Z chwilą objęcia kierownictwa Instytutu przez Ludwika Krzywickiego prace o charakterze propagandowym i publicystycznym — zgodnie z Jego życzeniem — zostały zaniechane i skoncentrowano się całkowicie na pracach naukowych. W ciągu następnych dwóch lat Instytut zajęty był opracowaniem zbiorowej publikacji o stosunkach społecznych i gospodarczych w państwie radzieckim. Podjął również dochodzenia poświęcone drożyznie, płacy robotczej i zagadnieniom inflacji. Zbierał także materiały do dziejów ruchu strajkowego i do bibliografii tematycznych oraz zapoczątkował badania ankietowe nad robotniczymi organizacjami zawodowymi, budżetami domowymi i zaopatrzeniem żywnościowym Warszawy.

Wydawnictwa Instytutu z tego okresu omawiane były często w prasie robotniczej i wykorzystywane w polemikach — niekiedy nawet z ław sejmowych. Bliska współpraca Instytutu ze związkami zawodowymi i zaufanie, jakim się on cieszył u organizacji robotniczych, sprawiły, że Międzynarodowe Biuro Pracy powierzyło Instytutowi opracowanie rozdziału o płacach robotniczych w Polsce dla wydawanej przez siebie publikacji z tego zakresu.

W roku 1926 Instytut usamodzielniał się i uzyskał osobowość prawną, dzięki czemu mógł korzystać z zasiłków na podejmowanie opracowań naukowych i przeprowadzanie badań społecznych. Wpłynęło to poważnie na ożywienie prac badawczych Instytutu i rozszerzenie ich zakresu.

Temu okresowi szczytowego nasilenia pracy badawczej i wydawniczej Instytutu, przerwanej dopiero przez wojnę, poświęcony jest rozdział trzeci książki. Otwiera go szczegółowa charakterystyka form organizacyjnych Instytutu i opis funkcjonowania powołanych przez niego organów.

Stale działającymi organami Instytutu były: Walne Zebranie, Zarząd i Komisja Rewizyjna. Przewidziane w statucie Sekcje i Kolegium nie miały charakteru ciągłego. Do wykonania określonych zadań powoływane były Sądy Konkursowe, a w okresie dużego nasilenia prac badawczych powstał stały organ — Biuro Naukowe.

Duszą prac Instytutu jako całości był Ludwik Krzywicki. „Hojnie szafował L. Krzywicki swoimi godzinami na rzecz tworzącego się dopiero Instytutu — czytamy w recenzo-

wanej monografii w części poświęconej omówieniu wydanej przez Instytut Księgi Pamiętkowej ku czci Krzywickiego — urywając je z czasu przeznaczanego na własne badania i prace. Nie żałował swych godzin dla tej placówki, chodziło mu bowiem, aby wyniki jego pracy — zarówno pod względem treści jak i formy — spełniały swoją rolę jako czynniki poznawania społecznej rzeczywistości i aby przenikając do mas ludowych stawały się jako elementy ich świadomości orężem w walce o wyzwolenie społeczne. Nie żałował swych godzin również i dlatego, iż sądził, że — pod względem ilościowym coraz większy, pod względem treści coraz bardziej ważki — dorobek wydawniczej działalności Instytutu odegra nie tylko rolę czynnika wywierającego doraźny wpływ na kształtowanie się współczesnych stosunków społecznych. Był bowiem przeświadczony, że dorobek ten będzie również rzutem w przyszłość, jako materiał najbardziej obiektywny, przydatny nawet po wielu latach każdemu pracownikowi naukowemu, który będzie badać rozwój społeczny i gospodarczy Polski po pierwszej wojnie światowej”.

Badanie i publikacje Instytutu w szczytowym okresie jego działalności koncentrowały się wokół trzech grup zagadnień: spraw robotniczych, spraw chłopskich i problemów migracyjnych.

Na odcinku spraw robotniczych Instytut kontynuował badanie budżetów domowych rodzin robotniczych i publikował szereg przyczynków z tego zakresu. Prowadzone były również badania warunków mieszkaniowych robotników i czasu pracy w przemyśle. Sprawy pracy kobiet, dzieci i młodocianych poświęcone były prace H. Kraheńskiej. Publikację związaną ze sprawami robotniczymi stanowiły również ogłoszone przez Instytut dwa tomy przyczynków do kwestii chałupnictwa i drobnego przemysłu. Pokazną wartość — nie tylko historyczną — przedstawia w zakresie omawianej problematyki robotniczej przytoczony w książce rejestr inicjatyw nie zrealizowanych.

W zakresie zagadnień wiejskich Instytut przeprowadził m. in. ankietę rolną w kilkudziesięciu wytypowanych wsiach na terenie całego kraju. Badanie to stanowiło pierwszą próbę charakterystyki agrarnej i społecznej struktury wsi polskiej. Z zaplanowanej kilkunastotomowej serii prac poświęconych sprawom agrarnym zdążyły ukazać się tylko trzy tomy, tom pierwszy traktujący o społecznej strukturze wsi polskiej, tom drugi poświęcony sprawie wyposażenia gospodarstw chłopskich w maszyny i narzędzia rolnicze oraz tom trzeci omawiający sprawę bezrobocia na wsi.

W związku z badaniami nad emigracją Instytut organizował kilkakrotnie zbieranie materiałów metodą ankietową — i to zarówno w kraju jak i zagranicą. Z badań nad emigracją w Zaborowie zrodziła się książka K. Zawistowicz-Adamskiej o społeczności wiejskiej. Prowadzone były również badania nad emigracją sezonową do Niemiec i Łotwy.

W ścisłym związku z zasadniczymi dziedzinami działalności Instytutu pozostają jego prace nad gromadzeniem materiałów pamiętnikarskich. W drodze konkursów uzyskał Instytut obszerne zbiory pamiętników ze środowiska robotników, chłopów i emigrantów. Oparte o materiały pamiętnikarskie publikacje zyskały Instytutowi duży rozgłos w kraju i zagranicą.

W organizowaniu konkursów na pamiętniki i w pracach nad plonem tych konkursów żywy i bezpośredni udział brał Ludwik Krzywicki. Jego pióra jest odezwa konkursowa na pamiętniki bezrobotnych. On pisał przedmowy do pamiętników ukazujących się drukiem.

W skład sądów konkursowych powoływanych przez Instytut dla oceny poszczególnych zbiorów pamiętników wchodził znani pisarze, uczeni i działacze — Boy-Żeleński, Bujak, Cierniak, Kosmowska, Kruczkowski, Niecko, Strug, Maria Dąbrowska i inni.

Zawarta w książce szczegółowsza relacja o stronie organizacyjnej konkursów na pamiętniki ma charakter interesującego przyczynka metodologicznego do badań tego typu.

Prócz wymienionych głównych dziedzin działalności Instytutu jego dorobek wydawniczy obejmuje również pozycje z dziedziny bibliograficznej i historycznej oraz z zakresu społecznej i gospodarczej struktury Polski.

Wydawnictwa Instytutu miały dużą liczbę recenzji w prasie krajowej i zagranicznej. Ponad półtora tysiąca wycinków z tymi recenzjami zebrał Sekretariat Instytutu i do dziś je przechowuje.

W końcowych partiach trzeciego rozdziału książki omówione zostało współdziałanie Instytutu z ruchem zawodowym, jego kontakty z innymi instytucjami, sprawy członkostwa Instytutu i źródła jego środków pieniężnych.

Rozdział ostatni książki omawia losy i pracę badawczą nielegalnego Instytutu podczas okupacji. Instytut działał w tym okresie początkowo pod szyldem Komisji Statystycznej Stołecznego Komitetu Samopomocy Społecznej, a później pod szyldem analogicznej komisji w Radzie Głównej Opiekuńczej.

Mimo niesprzyjających warunków pracownicy Instytutu podjęli w czasie okupacji badania nad strukturą osób korzystających z zapomóg społecznych, budżetami rodzin robotniczych, cenami i kosztami utrzymania, siłą nabywczą pieniądza i formami uzupełnienia płacy robotników. Opracowano również Mały Rocznik Statystyczny Polski w okresie wojny i okupacji, kontynuowano studia nad historią gospodarczą Polski i podjęto dociekania z zakresu gospodarki planowej. Dorobek Instytutu z okresu okupacji uległ zniszczeniu podczas powstania warszawskiego.

Końcowa część książki mieści przypisy, w postaci kilku obszerniejszych dodatkowych przyczynków, oraz załącznik zawierający statut Instytutu, listę jego członków, a także wykaz wydawnictw Instytutu obejmujący 72 pozycje książkowe. Zamieszczony jest również wykaz sprawozdań z działalności Instytutu, streszczenia obcojęzyczne, skorowidz nazwisk i spis ilustracji przedstawiających 17 wybitnych nieżyjących pracowników Instytutu.

Monografia o Instytucie Gospodarstwa Społecznego wyszła spod dobrego, utalentowanego pióra. Opracowanie edytorskie jest również bez zarzutu. Można żywić jedynie wątpliwość, czy skromny nakład 1500 egzemplarzy zaspokoi zapotrzebowanie na tę interesującą i wartościową książkę.

W związku z ewentualnym wznowieniem książki warto przy okazji wskazać na celowość uzupełnienia jej krótkim wstępem zawierającym określenie miejsca Instytutu wśród pokrewnych placówek społeczno-naukowych oraz zarys etapów jego rozwoju na tle sytuacji społeczno-politycznej kraju — tak przemożnie wpływającej przecie na kierunek prac Instytutu.

Franciszek Jakubczak

Peter Karstedt, STUDIEN ZUR SOZIOLOGIE DER BIBLIOTHEK. Wiesbaden 1954. Otto Harrassowitz, BEITRÄGE ZUM BUCH-UND BIBLIOTHEKSWESEN. Hrsg. von Carl Wehmer. Bd 1, ss. nlb. 7, 97.

Autor jest dyrektorem biblioteki miejskiej w Lubece. Zagadnienia, którym się oddaje, pociągają oryginalnością nie spotykaną w literaturze. Są to prawnosocjologiczne zagadnienia bibliotek. Jedną z jego, niewielu zresztą, prac z tego zakresu jest książka pod podanym tytułem. Na jej treść składają się trzy samoistne studia: Przyczynek do historycznej socjologii biblioteki, Przyczynek do systematycznej socjologii biblioteki i Przyczynek do socjologii wiedzy.

Pierwsze studium dotyczy historycznego procesu formowania się instytucji biblioteki publicznej. Autor poprzedza merytoryczne rozważania na ten temat omówieniem podstawowych zagadnień metodologicznych. Stosunek autora do tych zagadnień budzi poważne